

سیاهه واری مدیریت بحران در کتابخانه‌های دانشگاهی

مقدمه

کتابخانه‌های دانشگاهی نقش کلیدی در پشتیبانی از آموزش، پژوهش و توسعه علمی ایفا می‌کنند. منابع موجود در این کتابخانه‌ها شامل کتاب‌های تخصصی، مجلات علمی، پایان‌نامه‌ها، اسناد دیجیتال و داده‌های پژوهشی هستند که به عنوان سرمایه‌های فکری و علمی دانشگاه محسوب می‌شوند. حفاظت از این منابع در برابر رویدادها و حوادث احتمالی (زلزله، سیل، آتش‌سوزی و طوفان)، شرایط محیطی نامطلوب، آسیب‌های زیستی، خطاهای انسانی و ضعف زیرساخت‌ها اهمیت حیاتی دارد. مدیریت بحران در کتابخانه‌های دانشگاهی به معنای شناسایی خطرات بالقوه، برنامه‌ریزی پیشگیرانه، آموزش کارکنان، آماده‌سازی تجهیزات و طراحی فرآیندهای پاسخ سریع و مؤثر است. این اقدامات نه تنها به کاهش خسارت‌ها کمک می‌کنند، بلکه امکان ادامه فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی را پس از بحران تضمین می‌کنند. سیاهه‌واری حاضر، با تمرکز بر نیازهای خاص کتابخانه‌های دانشگاهی، در سه مرحله «قبل از بحران»، «حین بحران» و «پس از بحران» طراحی شده است. استفاده منظم از این ابزار، به کارکنان دانشگاه کمک می‌کند تا ضمن کاهش آسیب‌ها، تجربه و آمادگی لازم برای مواجهه با بحران‌های احتمالی را کسب کنند و حفاظت مؤثر از منابع علمی دانشگاه را تضمین نمایند.

سیاهه‌واری مدیریت بحران در کتابخانه‌های دانشگاهی

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۱	برنامه‌های پیش از بحران	تدوین برنامه اضطراری مکتوب شامل وظایف کارکنان و اولویت‌ها در زمان بحران			
۲		ایجاد تیم مدیریت بحران متشکل از مدیران و کارکنان			
۳		شناسایی خطرات منطقه‌ای ^۱			

^۱ زلزله، سیل، طوفان، باد شدید، آتش‌سوزی، جنگ

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۴		طراحی برنامه‌ی مدون تخلیه اضطراری و ایجاد مسیرهای امن			
۵		حفاظت از منابع مهم و گران بها در مکان‌هایی امن			
۶		کنترل و بررسی آسیب‌های احتمالی به ساختمان و قفسه‌ها			
۷		نظارت بر خط بر وضعیت فیزیکی منابع ^۲ جهت پیشگیری از آسیب‌های محیطی			
۸		استفاده از سیستم‌های پایش ^۳ و ثبت برخط وضعیت منابع			
۹		پایش سلامت تجهیزات و زیرساخت‌ها مانند سرورها، شبکه‌ها و پایگاه‌های داده‌های دیجیتال			
۱۰		ثبت برخط رخدادها، رویدادها و تغییرات مربوط به منابع و محیط کتابخانه با هدف مستندسازی دقیق و امکان تجزیه و تحلیل سریع در بحران			
۱۱		استفاده از بانک‌های اطلاعاتی و داشبوردهای مدیریتی برای نمایش لحظه‌ای شاخص‌های کلیدی سلامت منابع و تجهیزات			

^۲ مانند دما، رطوبت، نور و شرایط محیطی مخازن

^۳ یک سیستم پایش مجموعه‌ای از ابزارها، فرآیندها و روش‌هاست که برای جمع‌آوری، ثبت، تحلیل و گزارش داده‌های مربوط به وضعیت یک واحد یا مجموعه‌ای از واحدها به کار می‌رود تا بتوان از صحت عملکرد، کارایی و سلامت سیستم‌ها مطلع شد و در صورت بروز مشکلات اقدام‌های پیشگیرانه یا پاسخ سریع انجام داد.

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۱۲		بهره‌گیری از تجهیزات متناسب در طراحی ساختمان برای مقابله رویدادها و حوادث احتمالی			
۱۳		اولویت‌بندی اقدامات ایمن‌سازی منابع بر اساس اهمیت آنها			
۱۴		ایجاد نسخه‌های پشتیبان از منابع دیجیتال و داده‌های پژوهشی روی سرورهای امن و خارج از ساختمان			
۱۵		شناسایی منابع ارزشمند پژوهشی و تاریخی برای اولویت‌بندی در زمان بحران			
۱۶		تهیه تجهیزات اضطراری ^۴			
۱۷		تهیه بسته‌های حفاظتی برای کتاب‌ها و اسناد حساس			
۱۸		تاکید بر آموزش مکرر کارکنان و برگزاری تمرین‌های شبیه‌سازی بحران در فواصل مشخص			
۱۹		آشنایی کتابداران با روش‌های امن جابجایی منابع و استفاده از کتابخانه در شرایط اضطراری			
۲۰		ایجاد شبکه ارتباطی با مدیریت شهری، ستاد مدیریت بحران، آتش‌نشانی و اورژانس			
۲۱		انجام بازرسی دوره‌ای برای مقابله با حشرات، قارچ، کپک و جوندگان			

^۴مانند تجهیزات خاموش‌کننده پیشرفته، ژنراتور برق اضطراری

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۲۲		گردآوری، سازماندهی و ذخیره سازی اطلاعات مورد نیاز سیاستگذاران و مدیران بالادستی در شرایط بحران			
۲۳		گردآوری، سازماندهی و ذخیره سازی اطلاعات مورد نیاز نیروهای امدادی در شرایط بحران			
۲۴		گردآوری، سازماندهی و ذخیره سازی اطلاعات مورد نیاز جامعه دانشگاهی در شرایط بحران			
۲۵	اقدامات حین بحران	فعال سازی برنامه تخلیه و هشدار			
۲۶		اجرای برنامه تخلیه اضطراری به سمت مسیرهای امن			
۲۷		هدایت کاربران و کارکنان به مسیرهای امن			
۲۸		تخلیه کامل ساختمان و منابع ارزشمند در سریع ترین زمان ممکن			
۲۹		قطع یا ایمن سازی سیستم های برقی و منابع خطرناک			
۳۰		ارائه حمایت روانی اولیه به کارکنان و کاربران			
۳۱		اطلاع رسانی و تماس با مدیریت، خدمات اورژانس و رسانه ها برای دریافت کمک			
۳۲		ارائه خدمات اطلاعاتی به سیاستگذاران و مدیران بالادستی در شرایط بحران			

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۳۳	اقدامات و برنامه‌های پس از بحران	ارائه خدمات اطلاعاتی به نیروهای امدادی در شرایط بحران			
۳۴		ارائه خدمات اطلاعاتی به جامعه دانشگاهی در شرایط بحران			
۳۵		بررسی کامل منابع و ساختمان برای تعیین خسارت حداکثر سه ماه پس از بحران			
۳۶		دریافت حمایت از مراجع ذیصلاح در بازسازی کتابخانه			
۳۷		ترمیم، خشک کردن، ضدعفونی و ترمیم کتاب‌ها و مدارک			
۳۸		اصلاح و تعمیر ساختمان، قفسه‌ها و سیستم‌ها			
۳۹		تحلیل اقدامات و اصلاح برنامه مدیریت بحران			
۴۰		حمایت روانی و آموزش دوباره به کارکنان			
۴۱		ثبت دقیق بحران، اقدامات انجام‌شده و نتایج			
۴۲		گزارش دهی به مراجع و اشتراک تجربیات با دیگر کتابخانه‌ها			
۴۳		اجرای اقدامات اصلاحی برای کاهش خطرات مشابه			
۴۴		تحلیل نقاط قوت و ضعف سیستم‌های اطلاعاتی			
۴۵		بروزرسانی سیستم‌های پایش، ثبت و ابزارهای دیجیتال			

ردیف	نوع اقدام	اقدام	تاریخ	وضعیت (✓/✗)	توضیح
۴۶		بازیابی داده‌ها و منابع دیجیتال با استفاده از نسخه‌های پشتیبان و نرم‌افزارهای بازیابی اطلاعات			
۴۷		بررسی نقاط قوت و ضعف عملکرد کارکنان و تیم مدیریت بحران			
۴۸		ترمیم آزمایشگاه‌ها، سالن‌های مطالعه و فضاهای نگهداری منابع			
۴۹		اصلاح سیستم‌های دیجیتال، شبکه، تهویه و سیستم‌های هشدار			
۵۰		مستندسازی و ثبت دقیق اقدامات، تصمیم‌ها و درس‌آموخته‌ها برای بحران‌های آینده			
۵۱		دریافت بازخورد از ارائه اطلاعات به سیاستگذاران و مدیران بالادستی			
۵۲		دریافت بازخورد از ارائه اطلاعات به نیروهای امدادی			
۵۳		دریافت بازخورد از ارائه اطلاعات به جامعه دانشگاهی			

منابع مورد استفاده

رجبعلی بگلو، رضا، آخشیک، سمیه سادات و رستمی، ناهید. (۱۴۰۱). خدمت در دوره چالش: تحلیلی بر خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی در رویارویی با کووید ۱۹. *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات* ۱ (ویژه نامه بحران کرونا و علم اطلاعات (کووید-۱۹)). ۷۳-۱۷۶۶۹۵, ۲۳, ۲۴۳۲۳, ۲۰۲۳, ۱۰, ۲۲۰۵۵/slis. doi: ۱۰, ۲۲۰۵۵/slis.

رجبعلی بگلو، رضا و آخشیک، سمیه سادات. (۱۴۰۲). تحلیل راهبردها و اقدام‌های کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در دوره بحران همه‌گیری کووید-۱۹ در مقایسه با نمونه‌های بین‌المللی. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی* ۵۰-۳۱, ۴(۵), ۱۷۱۰-۳۶۵۸۱۷, ۲۰۲۴, ۲۲۰۵۹/jlib. doi: ۱۰, ۲۲۰۵۹/jlib.

فرهودی فائزه، باب الحوائجی فهمیه. الگوی بومی مدیریت بحران در کتابخانه‌های ایران: پژوهش کیفی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*. ۱۳۹۴; ۲۱ (۳): ۴۴۶-۴۴۹.

- Chaudhuri, S. K., & Chakraborty, S. (۲۰۱۸). University Libraries and Community Preparedness for Natural Disasters: A Participatory Based Action Plan.
- Flaherty, M. G., Greene, K. R., & Runyon, M. (۲۰۲۲). *The disaster planning handbook for libraries*. American Library Association. <https://alastore.ala.org>
- McIlwaine, J. (۲۰۰۶). *Disaster preparedness and planning: A brief manual*. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). <https://repository.ifla.org/items/ab۷۸fb۶۳-۳۶۱c-۴dce-bb۲b-۴a۱۵b۳abb۸ba>
- Michigan State University Libraries. (۲۰۱۸, November). Disaster manual: Response & recovery for collections (۷th ed., Public update). Michigan State University Libraries. available at: https://img.lib.msu.edu/preservation/disaster_manual.pdf
- Moustafa, L. H. (۲۰۱۳). Disaster management plans in Middle East libraries and archives in time of war: Case studies of Iraq and Egypt. *Library & archival security*, ۲۶(۱-۲), ۱۵-۳۵.
- Kolesnykova, T. (۲۰۲۳). Year of sustainability, openness, and new roles: A Ukrainian university library in wartime. *Problems and Perspectives in Management*, ۲۱(۲), ۱۱۴.
- University of Washington Libraries. (۲۰۱۸). Disaster response plan for library collections: Unit plan (Revised ed.). University of Washington Libraries. available at: https://lib.uw.edu/wp-content/uploads/preservation_disaster_unit-plan.pdf